

УДК 339.74.025

ПОНЯТІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВАЛЮТНИМ РИНКОМ

ФІЛІПЕНКО Т.В.,

кандидат економічних наук, доцент

Донецький державний університет управління

У статті розглянуті поняття і елементи механізму державного управління валютним ринком відповідно до особливостей об'єкта управління.

В статье рассмотрены понятие и элементы механизма государственного управления валютным рынком в соответствии с особенностями объекта управления.

In the article a concept and elements of mechanism of state administration a currency market is considered in accordance with the features of management object.

Постановка проблеми. Численні дослідження у сфері управління економікою спрямовані на вивчення суспільних відносин, виробничих функцій, засобів впливу технологій на інтенсивність того чи іншого управлінського процесу, але вони недостатньо враховують дію механізмів державного управління конкретними організаційними структурами і галузями, до яких можна віднести валютний ринок, що забезпечує міжнародний платіжний оборот, пов'язаний з оплатою грошових зобов'язань юридичних і фізичних осіб різних країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні, використання понятійного інструментарію механізму державного управління валютним ринком не має досить глибокого наукового обґрунтування. Деякі теоретичні

питання практики державного управління економікою знайшли своє відображення у працях таких науковців і фахівців, як: Г.В. Атаманчук, Ю.О. Тихомиров, Л.П. Юзьков, М.І. Круглов та інші. У дослідженнях А.Ф. Бантишева, Ю.О. Блащука, А.О. Клименко, Л.М. Кравченко, А.М. Мороза, М.Ф. Пуховкіної, О.О. Резнікової, О.Є. Северина, В.С. Стельмаха та інших розглядаються окремі проблеми валютного регулювання і контролю.

Метою цього дослідження є визначення поняття і елементів механізму державного управління валютним ринком відповідно до особливостей об'єкта управління.

Викладення основного матеріалу. У загальному вигляді управління валютним ринком можна визначити як комплекс необхідних засобів впливу на його суб'єктів з метою упорядкування їх діяльності, забезпечення виконання норм валютного законодавства, збереження якісної специфіки, вдосконалення й подальшого розвитку.

Питання про предмет і суб'єкт державного управління все ще є дискусійними. Філософське осмислення цих понять свідчить, що об'єкт науки – це та сфера дійсності, на яку спрямовано процес пізнання, а предмет – це те, що досліджується на тому чи іншому об'єкті. Тобто, об'єкт науки, як наголошується у Філософському словнику В.І. Шинкарука, – це те, що протистоїть суб'єкту в його предметно-практичній та пізнавальній діяльності. Об'єкт не просто тотожний об'єктивній реальності, а виступає як така її частина, яка знаходиться у взаємодії з суб'єктом, причому саме виділення об'єкта пізнання здійснюється за допомогою форм практичної та пізнавальної діяльності, вироблених суспільством і відображають властивості об'єктної реальності. Предмет – категорія, що позначає деяку цілісність, виділену зі світу об'єктів в процесі людської діяльності та пізнання [1]. У загальногносеологічному плані протиставлення предмета й об'єкта є відносним. Основна структурна відмінність предмета від об'єкта полягає в тому, що в предмет входять лише головні, найбільш суттєві властивості і ознаки.

Виходячи з вищезазначеного та в контексті даного дослідження, ми пропонуємо вважати об'єктом державного управління безпосередньо валютний ринок, а предметом управління – національну та іноземну валюту.

Функціонування валютного ринку забезпечується наявністю різних валют.

Валюта (від італ. *valuta*, лат. *valeo* – коштую) – 1) грошова одиниця країни, що становить основу її грошової системи та бере участь у міжнародному економічному обміні й інших міжнародних зв'язках, які супроводжуються грошовими розрахунками; 2) грошові знаки іноземних держав, кредитні кошти обігу та платежу, виражені в іноземних грошових одиницях.

До 1986 р. в колишньому СРСР існувала валютна монополія держави на здійснення операцій з іноземною валютою та іншими валютними цінностями. Становлення і розширення зовнішньоекономічної діяльності в умовах формування ринкових відносин викликало пошук нових методів управління, що передбачали б безпосередню участь суб'єктів підприємництва із зарубіжними партнерами.

Валюта України є єдиним законним засобом платежу на території України, який приймається без обмежень для оплати будь-яких вимог та зобов'язань, якщо інше не передбачено актами валютного законодавства України. Порядок увезення, переказування і пересилання з-за кордону, а також вивезення, переказування і пересилання за кордон резидентами і нерезидентами валюти України визначається Національним банком України.

Відповідно до ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19 лютого 1993 р. поняття «валютні цінності» включає такі складові:

- валюта України – грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках в банківських та інших кредитно-

фінансових установах на території України;

- платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, бони, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, ощадні книжки, інші фінансові та банківські документи), виражені у валюті України;

- іноземна валюта – іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших кредитно-фінансових установ за межами України;

- платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, інші фінансові та банківські документи), виражені в іноземній валюті або банківських металах;

- банківські метали – це золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів [2].

Особливий статус серед розглядуваних валютних цінностей має валюта України – гривня. Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» визначає, що «гривня як грошова одиниця (національна валюта) є єдиним законним платіжним засобом в Україні, приймається усіма фізичними і юридичними особами для проведення переказів».

Правовий статус гривні визначено ст. 99 Конституції України [3], а забезпечення її стабільності покладено на Національний банк України відповідно до Закону України «Про Національний банк України» [4].

У коментарі до Конституції України визначено, що для України ознакою економічного і політичного потенціалу незалежної держави є сам факт карбування власних грошей, які є законним засобом платежу і мають вільний обіг на її території. Випуск та обіг, тобто використання як розрахунковий засіб, засіб платежу інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів, відповідно до ст. 32 Закону України «Про Національний банк України» на території України заборонено.

Іноземними валютами визнаються валюти всіх інших держав, до яких застосовується законодавчо закріплений порядок використання на території України.

Специфіка міжнародних розрахунків полягає у відсутності єдиного для всіх країн платіжного засобу. Тому необхідною умовою розрахунків у сфері зовнішньої торгівлі, послуг, кредитів, інвестицій, міждержавних платежів є обмін однієї валюти на іншу у формі купівлі або продажу іноземної валюти платником або одержувачем. На валютному ринку купують і продають валюту не тільки для здійснення платежів, а й для інших цілей: для спекулятивних операцій, операцій хеджування валютних ризиків тощо. Причому ці операції набувають все ширшого розмаху, що виводить валютний ринок за межі простого додатка до міжнародних розрахунково-платіжних відносин і надає йому статусу відносно самостійної економічної структури.

Рух валютних і фінансових ресурсів у світі здійснюється через:

- валютні операції;
- валютно-кредитне і розрахункове обслуговування купівлі-продажу товарів і послуг;
- зарубіжні інвестиції;
- операції з цінними паперами;
- перерозподіл національних доходів у вигляді допомоги країнам що розвиваються та внесків у міжнародні організації.

За економічним змістом валютний ринок – це сектор грошового ринку, на якому урівноважуються попит і пропозиція на такий специфічний товар, як валюта.

За призначенням і організаційною формою валютний ринок включає сукупність спеціальних інститутів та механізмів, які у взаємодії забезпечують можливість вільно продати-купити національну та іноземну валюту на основі попиту та пропозиції.

Операції по обміну валют існували ще у древньому світі і в середні віки у формі міняльної справи. Сучасні валютні ринки забезпечують:

1. своєчасне здійснення міжнародних розрахунків;
2. страхування валютних ризиків;
3. диверсифікацію валютних резервів банків, підприємств, держави;
4. регулювання валютних курсів;
5. одержання спекулятивного прибутку учасниками валютного ринку у вигляді різниці курсів валют;
6. проведення валютної політики держави.

Валютний ринок складається із мережі формально не визначених ринків, пов'язаних між собою за допомогою системи міжнародних банківських зв'язків. Учасники цього ринку можуть підтримувати між собою контакти за допомогою різних засобів зв'язку. Купівля-продаж валюти може здійснюватися щодня у будь-який час. На валютних ринках не існує письмових правил, що регулюють їх діяльність, але операції на них повинні здійснюватися відповідно до існуючих негласних процедурних та етичних норм.

Активність, з якою грошова одиниця продається і купується на світовому ринку валют, значною мірою залежить від чинного у цій країні внутрішнього законодавства. На практиці кожна країна у більшому або меншому ступені є учасником валютного ринку.

Валютний ринок має всі атрибути звичайного ринку: об'єкти і суб'єкти, попит і пропозицію, ціну, особливу інфраструктуру та комунікації тощо.

Об'єктом купівлі-продажу на цьому ринку є національні та іноземні валютні цінності.

Суб'єктами валютного ринку можуть бути будь-які економічні агенти (юридичні та фізичні особи, резиденти і нерезиденти) та посередники, насамперед банки, брокерські компанії, валютні біржі, які організаційно забезпечують операції купівлі-продажу валютних цінностей. Спільним для всіх суб'єктів валютного ринку є бажання одержати прибуток від своїх операцій.

Провідне місце серед посередників валютного ринку займають банки. Банки постійно торгують валютою всередині країни і за її межами як безпосередньо один з одним, так і через валютні біржі. Торгівлю вони, ведуть за свої кошти і за кошти клієнтів. Для цього банки повинні одержати ліцензію від свого центрального банку.

За деякими оцінками на світовому валютному ринку активно оперують приблизно 1600 банків. Але, зрозуміло, вони тут є не єдиними учасниками. У першу чергу це експортери й імпортери. Саме вони купують і продають валюту переважно не тоді, коли це вигідно, а тоді, коли це їм просто необхідно для власного бізнесу.

Банки всіх країн світу взаємодіють між собою та іншими фінансовими інститутами, для того, щоб не припинявся процес купівлі/продажу валют. Тим самим валютний ринок постійно підтримується в діючому стані навіть тоді, коли спостерігається знижена активність інших учасників.

На території України операції з іноземною валютою здійснюються відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про валютне регулювання і валютний контроль» і ряду інших документів. Купівля-продаж іноземної валюти може здійснюватися на внутрішньому валютному ринку країни. Операції на валютному ринку України проводяться резидентами через уповноважені банки за ринковим курсом гривні до іноземних валют. Головним виконавчим органом валютного регулювання є Національним банк України, а конкретними виконавцями – уповноважені банки, підприємства, організації і громадяни. Національний банк регулює валютні операції, видає банкам ліцензії

на здійснення операцій у валюті на території України й за кордоном, тобто надає цим банкам статус уповноваженого банку. Уповноважені банки здійснюють валютні операції відповідно до ліцензії й контролюють дотримання клієнтами валютного законодавства й подання ними звітності про проведені операції.

Залежно від ступеня лібералізації внутрішнього валютного законодавства країни офіційний валютний ринок може бути доповнений «чорним» або «сірим» ринками, що надає їм визначену унікальність і несхожість між собою.

Таким чином, валютний ринок – це сукупність економічних відносин, що виникають між суб'єктами валютних операцій. Тут продається й купується валюта на основі попиту та пропозиції, відбуваються різні валютні операції.

Механізм державного управління валютним ринком – це складова частина системи державного управління, що забезпечує формування валютної політики, визначає порядок обігу і використання валюти як всередині країни так і за її межами. Тобто фактори управління валютним ринком можуть бути внутрішніми (що формуються в Україні й залежать від внутрішньої економічної політики) або зовнішніми (що залежать від світових тенденцій й діяльності міжнародних валютно-фінансових організацій).

У науці немає єдиного підходу до механізму державного управління та його складових елементів. Так, на думку Г.В. Атаманчука, механізм формування та реалізації державного управління – це сукупність і логічний взаємозв'язок соціальних елементів, процесів і закономірностей, через які суб'єкт державного управління (його компоненти) «схоплює» потреби, інтереси і цілі суспільства в управляючих впливах, закріплює їх у своїх управлінських рішеннях і діях і практично втілює їх в життя, спираючись на державну владу [5].

На думку Л.П. Юзькова, існують два основні підходи до визначення поняття «механізм» – структурно-організаційний та структурно-функціональний. За першим підходом механізм характеризується як сукупність певних складових елементів, що створюють організаційну основу певних явищ,

процесів, а механізм держави – це «сукупність установ», через які здійснюється «державне керівництво суспільством». За другим підходом, визначаючи механізм того чи іншого державно-правового інституту (процесу, явища), увагу акцентують не тільки на організаційній основі його побудови, але й на його динаміці, реальному функціонуванні [6]. Сам Л.П. Юзьков віддавав перевагу структурно-функціональному підходу, і, з цього приводу, ми поділяємо його точку зору, і пропонуємо визначити механізм державного управління валютним ринком як організацію практичного здійснення державного управління в сфері валютних операцій.

Необхідно погодитися з думкою Ю.А. Тихомирова, що механізм державного управління повинен повною мірою відображати взаємодію різних елементів управління, що мають характер стійких взаємозалежностей і причинно-наслідкових зв'язків [7].

Оскільки фактори державного управління можуть мати економічну, соціальну, організаційну, політичну і правову природу, за визначенням М.І. Круглова, комплексний механізм державного управління повинен являти собою систему економічних, мотиваційних, організаційних, політичних та правових механізмів [8].

Висновки. Таким чином, механізм державного управління валютним ринком – складна категорія управління, яка охоплює формування валютної політики держави, визначення елементів об'єкта управління, на які здійснюється вплив різноманітними методами за допомогою органів валютного регулювання і контролю з метою досягнення конкретних цілей стратегічного і тактичного характеру. До елементів організації державного управління валютним ринком необхідно віднести:

а) систему органів державного управління в сфері валютних операцій, включаючи їх статут, функції та повноваження;

б) набір адміністративно-правових регуляторів, характерних для валютного ринку;

в) комплект правових актів валютного законодавства;

г) механізм валютного регулювання і контролю;

д) складові елементи валютного ринку, як об'єкту державного управління;

е) інформаційне забезпечення функціонування валютного ринку.

Валютне регулювання і контроль є одним із необхідних елементів ринкової економіки, який забезпечує вирішення проблеми надійності грошової системи України, шляхом запровадження ефективного механізму державного управління валютним ринком.

Література

1. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – 2 вид. перероб. і доп. – К.: Наукова думка, 1986 – 800 с.

2. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 р. № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 184.

3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. № 30. – Ст. 141.

4. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.99 № 679-ХІV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 29. – Ст. 141.

5. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: курс лекций / Г.В. Атаманчук. – М.: Юрид.лит., 1997. – 400 с. – ISBN 5-7260-0843-X – С. 86.

6. Юзьков Л.П. Государственное управление в политической системе развитого социализма / Л.П. Юзьков. – К.: Вища школа, 1983. – 156 с. – С. 57 – 59.

7. Тихомиров Ю.А. Административное право и процесс: полный курс / Ю. А. Тихомиров. – М.: Юринформцентр, 2001. – 652 с.– ISBN 5-89194-091-4 - С. 482– 483.

8. Круглов М.И. Стратегическое управление компанией: учебн. для вузов / М.И. Круглов. – М: Русская деловая литература, 1998. –768 с. – ISBN: 5-89247-020-2 – С. 111.

Аннотация

Филипенко Т.В. ПОНЯТИЙНЫЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ МЕХАНИЗМА ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ВАЛЮТНЫМ РЫНКОМ

В статье рассмотрены понятие и элементы механизма государственного управления валютным рынком в соответствии с особенностями объекта управления.

Анотація

Філіпенко Т.В. ПОНЯТІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВАЛЮТНИМ РИНКООМ

У статті розглянуті поняття і елементи механізму державного управління валютним ринком відповідно до особливостей об'єкта управління.

Annotation

Filipenko T.V. CONCEPT TOOL OF MECHANISM OF STATE ADMINISTRATION CURRENCY MARKET

In the article a concept and elements of mechanism of state administration a currency market is considered in accordance with the features of management object.